I

Хвилат Мишурин сьогодня вже мусів вийти на роботу. Учора він поховав жінку. Ще й досі в халупці пахло ладаном і горілим воском. Четверо діток сиділо на лавці: двойко схилили свої біляві головоньки до старшої сестри на плече, а меншенька дівчинка чіплялась ззаду їй на шию й пустувала. Дзвінкий її регіт розтинався по хаті й гострим ножем пронизував серце Хвилатове, віддавався у мізку тупим болем і не давав зібрати докупи потрібних думок. Він тільки що нагодував діточок, і йому доконче треба було вже йти на шахту, щоб заступити по черзі машиніста, але якийсь невимовний тягар давив його, й він не міг підвестись з дзиглика, щоб зодягтись. Сльози підступали йому до горла, давили, бриніли на віях і застилали перед ним усе якоюсь імлою; здавалося, що знову халупчина повна димом, знову блиснули в очах воскові свічки і з імли виступило біле як крейда сурове й спокійне жінчине обличчя з синіми вустами, чорними бровами й гострим носом. "А як же дітки? — ніби говорило воно.— Катерині ж ще тільки одинадцятий годочок, хіба вона управиться за дорослу? Чи безпечно ж лишати дітей самих, бодай і на недовгий час... надворі зима, вибіжить яке неслухняне, застудить себе й помре... А в хаті топиться піч: пустуватимуть з огнем, спалять хату, чого доброго,— й самі не встигнуть вихопитись..."

Здавлений плач, схожий на божевільний регіт, розітнувсь по кімнатці, перелякав дітей, і вони, як одно, скрикнули голосно й почали гірко ридати. Мале притулилось до Катрусі й несамовито тягло розпучливим голосом:

— М-а-а-мо!.. Ой ма-а-мо!..

Хвилат опам’ятавсь, кинувся до діток і почав їх розважати як міг. Це було нелегко: довго ще чулось їхнє хлипання в халупці. Прогуло десь на шахті вже й другу годину, а він усе сидів, обнявши діток і розмовляючи з ними.

Далі він таки переміг себе й підвівся.

— Ну, ти ж, Катрусю! доглядай за Павликом і за Митькою, щоб вони не пустували тут... А Оришці... там, у сінях... молоко... Доглядай... Я незабаром прийду. Доглядай же...

Хвилат одягся й вийшов. Надворі мело. Сердитий вітер засипав йому очі снігом, мов порохом, розгорнув поли й пронизав до кісток. Хвилат запізнився трохи й знав, що машиніст досі вже лає його за це. Але він не зважав на те. Головне діло, чи відпусте його інженір ще на дві доби, поки з Расєї приїде його сестра доглядати діток і господарювати? Повинен пустити, бо хіба ж він не розуміє, яково чоловікові з дітьми, коли помре у нього дружина...

II

Густав Іванович Епп, як тільки прогуло на другу годину, вже метушився на шахті. Він був справний, як і всякий німець, і найбільш не любив, коли хто запізнювався до смєни. Звичайні шахтарські смєни відбувались о шостій годині ранком і ввечері: машиністи ж мінялися тричі на добу: у другій годині після обіду, в десятій увечері і в п’ятій удосвіта. Коли добродій Епп прийшов на шахту, то зразу не помітив ніякого безпорядку, але, одягшись у шахтьорку[1], щоб лізти у шахту, і виходячи з конторки, він зазирнув до машини і раптом почервонів спересердя. Він дав час машиністові зупинити машину.

— Послюхай... це...це...шорт...Ти чом до цей час стирчав на машина? — визвірився він на машиніста.-—Чий черга? Мишурин?..

— Так точно, ваше благородіє! — відповів той.

— Де ж він, сукина-сина?!

— Ще, мабуть, не приходив?

— Як?.. Ще не приходила?.. Чом?..

— Не могу знать, ваше благородіє!

— Ей, хто там?.. Коробкін!.. Коробкін!..— гукав він, мов несамовито, на поверхового десятника.

У цей саме час до шахти надійшов Хвилат. Почувши галас, він одразу догадався, що річ про нього, підійшов до завідуючого.

— А-а... сто шорт на твоя батька, лотирь!.. Ти зачим не на машина?..

— Я... ваше благородіє... ви ж знаєте...

— Як?.. я знай?.. Твоя лотирь, а я знай?.. Ах ти ж поганий шоловік... Три карбованець штраф!.. Ставай зараз...

— Я не можу...

— Як?..— аж прикипів на місці інженір.— Пий можеш, а работай не можеш?.. Ти п’яний, як селодка?..

— Та що ви, хай Господь милує... Учора тільки жінку поховав, а ви — п’яний. Я дуже прохаю вас відпустити мене ще на два дні...

— Що?.. на два доба?.. Ти жона поховай?

— Так точно.

— Зачим тобі ще на два доба?

— Я, ваше благородіє, ніяк не дійду до пам’яті після похорону, боюсь, що людей ще поб’ю...

— Як? людей?! — застрибав на місці німець,— ти машиніст, чи ніжний арістократичний натур?.. За всяким пустяк ти будеш людей побивай...

— Який же це пустяк?..

— Який ти на шорта машиніст — людей побивай!.. Ти лотирь, і я тебе проганяй...

— Ваше високоблагородіє... дома діти без догляду... відпустіть, пока сестра приїде...

... — Зачим сестра мені?.. зачим, я тебе спитай?.. Діти? Треба наняв кого на діти.

— Я не встиг ще й оглядітись як слід, коли ж би й кого наняти?

— Кого?.. Я тобі буду ще наймав? ти сам не знай?.. Ти брехав... Ставай на машина!

— Ваше...

— Молшать... А за пізно прийшов — три рубель штраф. Німець поліз по драбині на поверх надшахтної будівлі, щоб лізти у шахту.

III

Мов непритомний, слухав Хвилат гасло рукоятчика, по давній звичці повертав у машині регулятора і пускав її або хутчій, або тихше, відповідно до того, що спускав у шахту або витягав звідтіль: чи вугіль, чи людей. У голові стояла йому одна думка: як житиме він далі без жінки?.. Ніби крізь сон чув він, як виліз із шахти добродій Епп, як лаяв він одкатчиків, штрахував когось, як наостанку, гримаючи на когось,

зліз по драбині з поверху і пішов до конторки. До всього Хвилат був занадто байдужий. Свіжа вразка в серці давалась взнаки, і, коли біль від неї дуже вже гостро пронизував його наскрізь, він сердито повертав рушало і надто хутко пускав барабана, викликаючи цим гримання рукоятчика.

— Ей-ей! тише... чорррт... люди їдуть!

Він приходив до пам’яті, здержував машину й трохи пильніш придивлявся до стрілки, що показувала, коли саме треба припиняти машину, прислухався до дзвінка, що подавав знак, коли її спиняти зовсім. Іноді він не чув гасла: треба було пускати машину, а він сидів, як скам’янілий, і тоді з поверху розтинався сердитий і злісний голос рукоятчика:

— Спиш?.. чоррт... вагончики йдуть!

Він схоплювався, повертав рушало, щоб за хвилину знов Сісти й думать... Думать?.. Власне кажучи, він і не думав зовсім: в голові, в серці, на душі була якась порожнеча... Пробігали іноді думки, якісь чудні і цілком йому непотрібні. То він помічав, що у смазчика в картузі дірка й звідтіль стирчить вихор волосся, і думав: "Чом він не дістане собі кращого картуза?" А то погляд його спинявся зненацька на кодолі, що багато разів оповивала барабан, і він починав лічити: "Один, два, три, чотири..." Не дійшовши очима й до половини, він одводив їх і дивився... просто насупроти, нічого не бачив, нічого не думав... Ні, інколи в голові стояла йому одна велика й важка думка, і він відчував — і знов не розумом, а серцем — безмірну її вагу, але жахався навіть спинитись на ній, хоч одну мить, бо знав, що то його загибель.

— Дзень-дзень... дзень!—вибивав на поверсі рукоятчик.

— Люди... треба обережніш,— якось неохоче догадався він і, не поспішаючись, повернув рушало. Рука його тримала регулятора, очі, як і

завжди, дивилися на кодолу, що гадюкою вилась з барабану й зникала угорі в дірочку на поверх, а думки залетіли геть звідсіль — туди, у халупчину, де зостались без догляду дітки... Щось, як обценьками, здавило йому серце, в очах потемніло, в голові завертілось...

— Тррах!-тррах!-дзень!!

Страшенний крик зверху заглушив гуркіт машини. Він несамохіть повернув рушало... Хвилина страшенного гуркоту, тріскоту, брязкоту, нелюдського крику... Машина стала... Хвилат як стояв, так і звалився на поміст...

— Ай-ай-ай!.. ай-ай-ай!..— мов порося, верещав Епп, вискочивши з конторки. Він рвав на собі волосся й бігав то сюди, то туди.— Ай-ай-ай!.. мій кар’єр, мій репутацій!.. Ой-ой-ой, що наробив, шортів п’яниць, що наробив!.. О, mein Gott, mein Gott!..

Далі він опам’ятався трохи і, як навіжений, кинувся до машиніста.

— Ах ти, сукина-сина!.. ах ти, п’яна морда!., ах ти, душогуба!.. Напивай себе, як селодка, й люди мені побивай! Ах. ти, п’яниць!

По всьому будинкові розтинався голосний стогін, плач, божевільний крик поранених!..

А "п’яниця" лежав без пам’яті...

[1] Шахтьорка — робоча одежа у інженіра або штейгера.— Приміт. авт.